

## عاملیت اجتماعی شخصیت رهبری با رخدادهای سیاسی مطالعه موردی انتخابات ۱۳۸۸

صالح اسکندری<sup>۱</sup>، مسعود جعفری‌نژاد<sup>۲</sup>، علیرضا گلشنی<sup>۳</sup>

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۱۷ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۴)

### چکیده

مقاله حاضر با رویکرد عاملیت اجتماعی و با تمرکز بر یک مجموعه نمونه؛ از بیانات مقام معظم رهبری در زمان قبل و بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸ به عنوان یکی از پرحاشیه‌ترین رخدادهای سیاسی پس از انقلاب اسلامی در ایران، در صدد بررسی این مسئله است که آیا رخدادهای سیاسی برهه‌ی انتخابات ۱۳۸۸ بر رویکرد سیاسی شخصیت رهبری تأثیر داشته است؟ فرضیه‌ی تحقیق این است که ساختار و کنش سیاسی متأثر از عاملیت اجتماعی، شخصیت رهبری است و برعکس آن نیز صادق نیست. روش تحلیل گفتمان و تحلیل مضمون مجموعه‌ی ۳۰ سخنرانی مقام معظم رهبری قبل و بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸ بررسی شده است و یافته مقاله آن است که از نظر مبانی، تغییری در گفتمان رهبری رخ نداده است و مواضع رهبری قبل از انتخابات و پس از آن با یک رویکرد واحد دنبال شده است و فرضیه تحقیق تأیید شده است. وجود تفاوت‌هایی در روش واکاوی مسائل و نه در شیوه مواجهه با خود موضوع در گفتار رهبری در این دو برهه زمانی رخ داده است.

واژگان کلیدی: آیت‌الله خامنه‌ای، انتخابات ۱۳۸۸، ساختار سیاسی، عاملیت اجتماعی،

رفتار سیاسی

eskandari@csr.ir

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، ایران

۲. استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، ایران (نویسنده مسئول)

jafarinezhad@iaush.ac.ir

۳. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، ایران

agolshani41@yahoo.com

## مقدمه

مقاله حاضر با تمرکز بر مجموعه‌ای از بیانات مقام معظم رهبری، قبل و بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸ که یکی از پرحاشیه‌ترین رخدادهای سیاسی پس از انقلاب اسلامی در ایران تلقی می‌شود، در صدد است به این پرسش پاسخ گوید که: آیا رویکرد شخصیت رهبری در ایران متأثر از رخدادهای سیاسی است و یا برعکس؟ می‌توان خط سیر متداومی را برای رویکرد این شخصیت تصور کرد و زمینه سیاسی را بر اساس این مسیر متداوم ارزیابی کرد؟ به عبارت دیگر، این تحقیق در صدد بررسی نوع رابطه بین عاملیت اجتماعی موثرترین شخصیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران و ساختار سیاسی در کشور است. بنابراین، مسئله این است که آیا مهمترین رخداد سیاسی تاریخ پس از انقلاب اسلامی در ایران توانسته است نوعی چرخش آشکار و اثبات‌پذیر در گفتمان سیاسی رهبر جمهوری اسلامی ایران ایجاد کند؟ و به عبارت دیگر، آیا شخصیت سیاسی رهبری تحت تأثیر این رخداد سیاسی مهم بوده است؟ هر نتیجه حاصل از این تحقیق، به دلیل اهمیت رخداد سیاسی انتخابات سال ۱۳۸۸، قابل کاربرد در مورد سایر رخدادهای سیاسی است چرا که بنا به فرضیه‌ی تحقیق، اگر گفتمان رهبری توانسته باشد مستقل از رخداد، ثبات خود را حفظ بکند؛ بنابراین به طریق اولی با اهمیت کمتر در مورد سایر رخدادها نیز این وضعیت صادق است. در واقع ما این موضوع را با مقایسه گفتمان رهبری در دو برهه‌ی زمانی قبل از انتخابات ۱۳۸۸ و پس از آن به آزمون می‌گذاریم. اگر در نظر داشته باشیم که رخداد دوره‌ی انتخابات ۱۳۸۸، یکی از مهمترین رخدادهای سیاسی تاریخ پس از انقلاب اسلامی در ایران است بنابراین؛ چنانچه گفتمان رهبری در قبل و بعد از انتخابات تغییر ماهیتی نشان بدهد، این تغییر ماهیت در گفتمان اثبات می‌کند که شخصیت سیاسی رهبری متأثر از ساختار و کنش سیاسی در جامعه بوده است که در نتیجه نظریه تأثیرپذیری شخصیت از ساختار اثبات شده است و چنانچه نتایج اثبات بکند که بین گفتمان قبل و بعد از انتخابات، تغییر ذاتی رخ نداده است، هم ثبات در شخصیت سیاسی رهبری اثبات می‌شود و هم علاوه بر آن به نظریه‌ی تأثیر شخصیت سیاسی بر ساختار و کنش سیاسی متمایل می‌شویم.

لازم به ذکر است همانطور که مباحث نظری نشان می‌دهد؛ عاملیت انسانی، مجرد از ساختار اجتماعی نیست و بنابراین، این مقاله معتقد به عاملیت مطلق فردی نیست و از نتایج داده‌ها، چنین برون‌دادی حاصل نمی‌شود؛ بلکه موضوع مورد بحث در اینجا نخست: فهم تفوق و شدت یا ضعف تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عاملیت فردی و ساختار اجتماعی در یک داد و ستد مداوم است و دوم: بررسی اینکه آیا ساختار اجتماعی قادر به تغییر ماهیت خطوط فکری و کنش اجتماعی شخصیت مورد بحث شده است یا خیر؟

عاملیت اجتماعی در صدد است به مناقشه بین تأثیر و تأثر ساختار اجتماعی و عاملیت انسانی سامان بخشد. امروزه در علوم انسانی، هیچ یک از این دو نظر که یا به صورت مبالغه آمیزی از قدرت «تعیین کننده» و حتی «جبرگرایانه» ساختارها دفاع کنند و یا برعکس به قدرت اراده بالای کنش گر فراتر از نهادها و ساختارها باور داشته باشند، مورد پذیرش نیستند و اغلب دانشمندان این علوم معتقدند که بنا بر موقعیت؛ فرهنگ؛ ظرف زمانی و مکانی و استراتژی‌های گوناگونی که محیط، گروه‌های اجتماعی و حتی الگوها و سناریوهای ذهنی می‌توانند ایجاد کنند، ممکن است در نزد کنش‌گران متفاوت و حتی در یک کنش‌گر واحد، با میزان‌های متفاوتی از تأثیر ساختارها و الزام‌های محیطی - اجتماعی و یا عاملیت انسانی روبه‌رو باشیم و نمی‌توان در این مورد دست به تعمیم و قانون‌سازی زد، مگر آن که فقط از روندهای عام و بسیار گسترده سخن بگوییم.

بر مبنای هدف فوق، مجموعه ۳۰ سخنرانی مقام رهبری از اولین سخنرانی روز اول فروردین سال ۱۳۸۸ در مشهد مقدس تا پایان بهمن ماه ۱۳۸۸ در دیدار جمعی از مردم آذربایجان، انتخاب و مورد تحلیل گفتمان و تحلیل مضمون قرار می‌گیرند. همه این سخنرانی‌ها دلالت‌های صریح بر انتخابات و مسائل آن دارند. تحلیل بیانات و مقایسه نتایج در این دو برهه زمانی، تأیید یا رد فرضیه را در پی خواهد داشت.

### طرح مسئله

رابطه متقابل فرد و جامعه و اولویت دادن به یکی از این دو موضوعی است که از بدو پیدایش علوم اجتماعی و سیاسی، محل بحث و نظر بوده است. با مرور این مجموعه مباحث، ملاحظه می‌شود که به نسبت در هر دو رویکرد، مستندات و دلایل کافی برای اثبات خود را دارند. در سیر تکامل علوم اجتماعی و سیاسی، ایده واسطی مبنی بر تعامل مستمر بین عامل انسانی و ساختار اجتماعی شکل گرفت. در این مجموعه علوم، بین کنش‌محوری و ساختارمحوری طیف نظری گسترده‌ای ایجاد شد. از یک سو، کنش‌باوران اعتقاد دارند ساختار اجتماعی تحت تأثیر کنش افراد آن جامعه است و برعکس، دانشمندان متمایل به ساختارمحوری، همه چیز از جمله کنش انسانی را متأثر از ساختار یا ساختار تثبیت شده و پایدار می‌دانند.

ژان پیاژه؛ روان‌شناس سوئیسی، اصالت ساختار را به عنوان مبنایی برای شناخت قواعد اجتماعی در حال تکامل دانسته است. به گفته او، عناصر یک ساخته تابع قواعد است و بر حسب این قواعد است که ساخت مشخص می‌شود (بشیریه، ۱۳۸۴: ۲۸۰).

تفکر ساختاری به دو شاخه اصلی تقسیم می‌شود: کارکردگرایی و ساختارگرایی؛ ریشه و منشأ نظریه کارکردگرایی به افکار دورکیم باز می‌گردد. وی در تبیین روش مطالعاتی خود

می‌گوید: «هر زمان که به تبیین یک پدیده اجتماعی می‌پردازیم، بایستی به‌طور جداگانه علت موجهی که آن را ایجاد کرده و کارکردی که دارد، جستجو شود» (لازارسفلد، ۱۳۷۶: ۹۶).

از سوی دیگر، پذیرفتن عاملیت انسانی به عنوان یک مؤلفه تأثیرگذار در وقوع حوادث، وجه ممیز نظریه جامعه‌شناس انگلیسی، آنتونی گیدنز از نظریات جبرگرایانه است. در نظریات جبرگرا (ساختارگرا و کارکردگرا) عامل؛ بازیچه دست عوامل بیرونی است و لذا نقش مستقلی در وقوع حوادث ندارد. اما گیدنز علاوه بر اعتقاد به وجود ساختارهای الزام‌آور به وجود عوامل انسانی تحت عنوان کنش نیز تأکید می‌کند. برداشت وی از مفهوم عامل با برداشت متعارف از این واژه بسیار متفاوت است. او در تعریف این مفهوم به جای تأکید بر مقاصد مشخص عامل، بر نوع عمل انجام شده و توانایی وی جهت انجام امور تأکید کرده است.

در مباحث مربوط به عامل و عاملیت در بیشتر موارد تصور بر این بوده است که عاملیت انسانی را می‌توان فقط بر حسب نیت و مقاصد فرد تعریف کرد. اما از نظر گیدنز حقیقت عاملیت در درجه اول به معنای توانایی وی برای انجام دادن این اعمال است. به همین دلیل است که عاملیت حاکی از قدرت است. گیدنز معتقد است که عاملیت به رویدادهایی مربوط می‌شود که فرد مسبب آنها است. به این معنا فرد می‌تواند در هر مرحله از جریان کردار به گونه‌ای دیگر عمل کند (کسل، ۱۳۸۳: ۱۳۶-۱۳۴).

از نظر گیدنز عمل انسان تغییردهنده بوده و جهان خارج و روابط اجتماعی را تغییر می‌دهد؛ پس متضمن قدرت است. وی معتقد است که در بطن تمامی روابط انسانی قدرت نهفته است. هر فرد همین قدر که یک انسان است به کلی خالی از قدرت نیست. این جنبه عمل موجب پیدایش و ظهور نهادهای سیاسی است (کرایب، ۱۳۸۱: ۱۴۰).

با توجه به تقابل دو رویکرد فوق، مسئله اساسی در مطالعه بازتاب یافته در مقاله‌ی حاضر، آزمون تقابل دو دسته رویکرد ساختارگرا و کنش‌گرا در یک نمونه کنش و ساختار سیاسی و اجتماعی در ایران طی سال‌های اخیر است. مسئله این است که آیا بر اساس نظریات ساختارگرایانه، کنش فردی تحت تأثیر، ساختار عمل کرده است و یا برعکس؟ همانطور که نظریات کنش‌محور مدعی هستند، شخصیت فردی بر ساختار مسلط بوده است. بهترین راه برای آزمون این دو دسته نظریه متقابل، تمرکز بر یک نمونه حاد تاریخی است که از مشخصات خاصی برخوردار باشد. اول اینکه، آن نمونه از نظر قدرت تأثیرگذاری بالقوه بر افکار و کنش افراد، قدرت قاطع داشته باشد و دوم اینکه بتوان به نحو تأثیرگذاری آن بر شخصیت فردی را مورد آزمون قرار داد. همان‌طور که ذکر شد، نمونه‌ی مورد بحث در این مقاله یکی از مهمترین مجادلات اجتماعی و سیاسی پس از انقلاب اسلامی در ایران است و از این رو، اهمیت هر نوع

مطالعه علمی بر این پدیده‌ار اجتماعی، به روشنی قابل درک است. همچنین، شخصیت بررسی شده به دلیل جایگاه رهبری و تأثیر ایشان در حوزه عاملیت اجتماعی، نیز محور دیگر اهمیت مقاله حاضر است. آزمون‌پذیری مسئله هم از طریق قیاس گفتمان به عنوان مبنای کنش سیاسی شخصیت در دوره‌های زمانی قبل و بعد از رخداد سیاسی تضمین شده است.

### روش‌شناسی

روش تحلیل به کار رفته در مقاله حاضر، تحلیل گفتمان و مضمون به صورت موازی است. به عبارت دیگر، تحلیل گفتمان به منظور استخراج معانی ضمنی و تحلیل مضمون به منظور مطالعه نظام‌مند و دریافت روابط بین مضامین ملحوظ در بیانات مورد استفاده قرار می‌گیرد. در روش تحلیل گفتمان، گردآوری اطلاعات بر اساس یک دستگاه فکری صورت می‌گیرد و در چارچوب آن، تحلیل‌ها و قضاوت‌های نهایی صورت‌بندی می‌شود. بر اساس روش‌شناسی گفتمانی اولین قدم برای تحلیل سیاسی، شناسایی حداقل دو گفتمان متخاصم است که با هم رابطه‌ای غیرت‌سازانه بر قرار کرده‌اند. در پژوهش درباره نقش و عملکرد رهبر انقلاب در انتخابات دهم ریاست جمهوری نیز باید دو یا چند گفتمان متخاصم و به تعبیری غیرت‌های گفتمانی مورد شناسایی قرار گیرند. البته این نوع از روش‌شناسی امتزاجی از عناصر گفتمان، تأکید بر زمینه‌ها با محوریت مواضع و بیانات رسمی مقام رهبری و هرمنوتیک گادامر است. چرا که بر اساس گفتمان فوکویی اصالتی برای نص بیانات، مکتوبات و سخنرانی‌های ایشان باقی نمی‌ماند. به نظر گادامر، هیچ کدام از ذهنیت‌های مؤلف و مفسر، مرجعیتی برای فهم افق معنایی متن ندارند و تراژدی دو سویه متن و مفسر، تنها شیوه حاکم بر هرمنوتیک گادامر است که هیچ معیاری برای ترجیح تفسیرها از متن باقی نمی‌گذارد. البته نقدهای صریحی به این موضع وارد است. ملاک تحلیل گفتمان در این پژوهش علی‌القاعده باید بر بنیان تفوق مزایا بر کاستی‌ها و اولویت آن نسبت به سایر روش‌ها در مطالعه نقش و رفتار شخصیت سیاسی رهبر انقلاب استوار باشد. نخستین مزیت نسبی این قابلیت تبیین ساختار کلان نظام فکری مقام رهبری، پس زمینه‌ها و فهم نظام معنایی حاکم بر بیانات و موضع‌گیری‌های ایشان قبل و بعد از انتخابات است. تحلیل مضمون یکی از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی است که به طور گسترده‌ای استفاده می‌شود. از تحلیل مضمون می‌توان به خوبی برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب و شبکه‌ی مضامین نیز از ابزارهایی هستند که به طور معمول در تحلیل مضمون به کار می‌روند. قالب؛ فهرستی از مضامین را به صورت سلسله مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی تارنما نشان می‌دهد. تحلیل

مضمون روشی برای تعیین، تحلیل و بیان مضامین (تم‌ها) موجود درون داده‌ها است. روش تحلیل مضمون، برای استخراج داده از متون به کار می‌رود.

گفتمان مقام معظم رهبری قبل و بعد از انتخابات براساس چهار مضمون:

الف) مضامین (منفی - مثبت)

ب) قطب‌بندی (غیرسازی)

ج) پیش فرض‌ها

د) دلالت‌های ضمنی متن (تلقین و تداعی) انجام می‌شود.

مجموعه ۳۰ سخنرانی مقام رهبری از اولین سخنرانی روز اول فروردین سال ۱۳۸۸ در مشهد مقدس تا پایان بهمن ماه ۱۳۸۸ در دیدار جمعی از مردم آذربایجان، انتخاب شده و مورد تحلیل گفتمان و تحلیل مضمون قرار می‌گیرند. همه این سخنرانی‌ها حاوی دلالت‌های صریح بر انتخابات و مسائل حول آن هستند.

جدول شماره ۱: عناوین و تاریخ سخنرانی‌های تحلیل شده

دوره	ردیف	بیانات	تاریخ
بیانات قبل و حین انتخابات	۱	بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت علی بن موسی‌الرضا (ع)	۱۳۸۸/۰۱/۰۱
	۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	۱۳۸۸/۰۲/۲۲
	۳	بیانات در دیدار جمعی از معلمان، پرستاران و کارگران	۱۳۸۸/۰۲/۰۹
	۴	بیانات در دیدار مردم مریوان	۱۳۸۸/۰۲/۲۶
	۵	بیانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان	۱۳۸۸/۰۲/۲۷
	۶	بیانات در دیدار مردم بیجار	۱۳۸۸/۰۲/۲۸
	۷	بیانات در جمع تعدادی از خانواده‌های شهداء	۱۳۸۸/۰۳/۰۳
	۸	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	۱۳۸۸/۰۳/۱۴
	۹	مصاحبه با رهبر انقلاب پس از شرکت در انتخابات	۱۳۸۸/۰۳/۲۲
بیانات پس از انتخابات	۱۰	بیانات در نشست دوستانه نمایندگان مسئولان اجرائی، نظارتی و کمیسیون...	۱۳۸۸/۰۳/۲۶
	۱۱	خطبه‌های نماز جمعه تهران به امامت رهبر معظم انقلاب اسلامی	۱۳۸۸/۰۳/۲۹
	۱۲	بیانات در سالروز ولادت حضرت امیرالمومنین (علیه السلام)	۱۳۸۸/۰۴/۱۵
	۱۳	بیانات در سالروز عید سعید مبعث	۱۳۸۸/۰۴/۲۹

دوره	ردیف	بیانات	تاریخ
	۱۴	بیانات در مراسم تنفیذ حکم دهمین دوره ریاست جمهوری	۱۳۸۸/۰۵/۱۲
	۱۵	بیانات در دیدار دانشجویان و نخبگان علمی	۱۳۸۸/۰۶/۰۴
	۱۶	بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها	۱۳۸۸/۰۶/۰۸
	۱۷	بیانات در دیدار جمعی از شعرا	۱۳۸۸/۰۶/۱۴
	۱۸	بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت	۱۳۸۸/۰۶/۱۶
	۱۹	خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳۸۸/۰۶/۲۰
	۲۰	بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری	۱۳۸۸/۰۷/۰۲
	۲۱	بیانات در دیدار عمومی مردم چالوس و نوشهر	۱۳۸۸/۰۷/۱۵
	۲۲	بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی کشور	۱۳۸۸/۰۸/۰۶
	۲۳	بیانات در دیدار دانش‌آموزان در آستانه سیزدهم آبان	۱۳۸۸/۰۸/۱۲
	۲۴	بیانات در دیدار جمع کثیری از بسیجیان کشور	۱۳۸۸/۰۹/۰۴
	۲۵	بیانات در دیدار با جمعی از طلاب و روحانیون	۱۳۸۸/۰۹/۲۲
	۲۶	بیانات در دیدار مردم قم در سالگرد قیام ۱۹ دی	۱۳۸۸/۱۰/۱۹
	۲۷	دیدار با اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی	۱۳۸۸/۱۰/۲۹
	۲۸	بیانات در دیدار وزیر علوم و استادان دانشگاه تهران	۱۳۸۸/۱۱/۱۳
	۲۹	بیانات در دیدار فرمانده و پرسنل نیروی هوایی ارتش	۱۳۸۸/۱۱/۱۹
	۳۰	بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان	۱۳۸۸/۱۱/۲۸

لازم به ذکر است بازتاب بخش‌هایی از همه این سخنرانی‌ها در مقاله، به دلیل محدودیت متن مقاله ناممکن است و بنابراین، تنها مواردی به عنوان نمونه‌های حاد یا اصلی در مقاله بازتاب یافته است. متن تمامی بیانات از وب‌سایت رسمی مقام معظم رهبری - بخش بیانات<sup>۱</sup> - برداشت شده است. چون موضوع تحلیل گفتمان و تحلیل مضمون، انتخابات ریاست جمهوری است؛ گزاره‌هایی از بیانات که در مورد موضوع تحلیل است برداشت شده‌اند. بنابراین، در مواردی که بیانات به طور مستقیم مربوط به موضوع نبوده است یا بخش‌هایی از بیانات که به موضوعات دیگر پرداخته است، از تحلیل خارج شده‌اند. چون تقسیم بیانات بر اساس تاریخ به قبل و پس از انتخابات، منجر به ناهمسانی تعداد مضامین می‌شود. موضوعات مربوط به تحلیل و احصاء مضامین بر اساس نسبت نامساوی بین این دو گروه واژگان انجام خواهد شد. چون متن وب

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-index>

سایت بر اساس نظر ویراستار سایت، به پاراگراف‌هایی تقسیم شده است، بنابراین برای توسعه پایایی، تحلیل در دو سطح گزاره و واژه انجام می‌شود. متن اصلی مورد تحلیل بیان شفاهی سخنرانی است، بنابراین سطح پاراگراف را نمی‌توان به‌عنوان واحد تحلیل مورد بررسی قرار داد. در تحلیل، ابتدا تمامی متن مورد مطالعه قرار می‌گیرد. پس از تشخیص صراحت ارتباط موضوعی در بیانات، مضامین و روابط بین آنها استخراج و تحلیل می‌شوند.

### تعریف مفاهیم

به‌منظور روشن شدن مفاهیم به کار رفته در مقاله، در ادامه، مفاهیم محوری تعریف مفهومی و عملیاتی شده‌اند. تعریف مفهومی ذهنیت مولف و تعریف عملیاتی دایره شمول مفهوم در دستگاه تحلیلی را نشان می‌دهد.

### انتخابات ۱۳۸۸

دهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران، در روز جمعه ۲۲ خرداد ۱۳۸۸ شمسی (۱۲ ژوئن ۲۰۰۹ میلادی)، برگزار شد. موقعیت و شرایط داخلی و خارجی ایران سبب شد که پیش‌بینی نتیجه انتخابات دهم، با اختلاف نظرهای بسیاری روبرو گردد که دامنه این اختلافات به کنش‌های سیاسی و اجتماعی گسترده‌ای در ایران و جهان قبل و بعد از برگزاری انتخابات کشیده شد. از نظر عملیاتی، مجموعه سخنانی‌های ارائه شده از سوی مقام رهبری از تاریخ ۱۳۸۸/۱/۱ تا روز برگزاری انتخابات یعنی ۱۳۸۸/۳/۲۲ مجموعه سخنانی‌های قبل از انتخابات و در مقابل مجموعه سخنانی‌های ایشان از تاریخ ۱۳۸۸/۳/۲۳ تا ۱۳۹۸/۱۱/۳۰ به‌عنوان مجموعه بیانات بعد از انتخابات مورد نظر است.

### تحلیل گفتمان

گفتمان‌شناسی، تحلیل گفتمان یا تحلیل کلام اصطلاح کلی برای اطلاق به مطالعاتی است که زبان نوشتاری، گفتاری و نشانه‌ای یا هرگونه پدیده نشانه‌شناختی را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. تحلیل گفتمان به‌طور معمول یکی از زیرشاخه‌های علم زبان‌شناسی شناخته می‌شود.

در این مطالعه، فهم دلالت‌های صریح و ضمنی موجود، در بیانات و تلاش برای ایجاد یک الگوی گفتمانی به نحوی که بتواند مواضع شخصیت در دست مطالعه را تبیین بکند، هدف اصلی تحلیل گفتمان است.



### تحلیل مضمون

تحلیل مضمون یکی از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی است. از تحلیل مضمون می‌توان برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین از ابزارهایی است که به طور معمول در تحلیل مضمون به کار می‌روند. قالب مضامین، فهرستی به صورت سلسله مراتبی از مضامین را نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی شبیه تارنما نشان می‌دهد. در این مقاله، از روش تحلیل قالب مضامین به عنوان ابزاری برای فهم دلالت‌های صریح و ضمنی در بیانات مقام رهبری استفاده می‌شود.

### عاملیت اجتماعی

عاملیت اجتماعی از لحاظ نظری در صدد فهم تأثیر کنشگر اجتماعی بر ساختار است. در طیف تقابل عاملیت و ساختار، مطلق‌گرایی که نقش عاملیت اجتماعی را بلامنازع می‌دانند معتقدند: عامل، دست به کنش می‌زند؛ عملکرد عامل در راستای زمان و مکان، ساختاری می‌شود و در نتیجه نظام شکل می‌گیرد. در نظام اجتماعی عامل و ساختار، رابطه‌ای دوسویه برقرار می‌کنند.

هر نوع کنش یا واکنش شخصیت تحت بررسی نشانه‌ای از عاملیت اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. از آنجا که تنها داده در دسترس برای اثبات نوع عاملیت انسانی مقام رهبری، مجموعه‌ی سخنرانی‌های ایشان است، بنابراین فهم عاملیت تنها با استناد به خود بیانات پیگیری می‌شود.

### ادبیات نظری: رویکردهای تحلیلی به گفتمان

گفتمان؛ به مجموعه‌ای معنادار از نشانه‌های زبان شناختی و فرا زبان شناختی تعریف می‌شود. البته این تعریف محصول یک تکامل تاریخی است. برخی از پژوهشگران تطور تاریخی روش تحلیل گفتمان را در سیر ساخت‌گرایی به نقش‌گرایی و رویکرد انتقادی تحلیل کرده‌اند.

نظریه گفتمان در زبان‌شناسی متولد شد. در این مرحله ابتدایی، گفتمان به مثابه زبان بزرگتر از جمله بود (ساخت‌گرایی). بعدها مفهوم بافت نیز وارد تحلیل گفتمان شد. منظور از بافت شرایط زمانی و مکانی محدودی است که زبان در آن به کار می‌رود (نقش‌گرایی). بعدها زبان‌شناسی انتقادی به نظریه مشهور تحلیل گفتمان نقبی زد و قابله تحلیل گفتمان انتقادی شد (رویکرد انتقادی).

میشل فوکو در دهه ۶۰ نوع دیگری از نگرش به گفتمان را پایه‌گذاری کرد که نه تنها

گفتمان بزرگتر از زبان است بلکه کل حوزه‌ی اجتماع را در بر می‌گیرد و نظام‌های حقیقت را بر سوژه یا فاعلان تحمیل می‌کند. فوکو گفتمان را این‌گونه تعریف می‌کند: «ما مجموعه‌ای از احکام را، تا زمانی که متعلق به صورت‌بندی گفتمانی مشترکی باشند، گفتمان می‌نامیم ... [گفتمان] متشکل از تعداد محدودی از احکام است که می‌توان برای آنها مجموعه‌ای از شرایط وجودی را تعریف کرد» (فوکو، ۱۹۷۲: ۱۱۷).

از دیگر نظریه‌پردازان معاصر گفتمان می‌توان به لاکلا و شنتال موف اشاره کرد. این دو در اثر خود با عنوان هژمونی و راهبرد اجتماعی (۱۹۸۵) به این مقوله پرداخته‌اند. ریشه‌های بحث این دو از گفتمان به سه انگاره عمده فلسفی باز می‌گردد. این سه انگاره عبارتند از: مدلول، پدید و نشانه که خود به ترتیب منشأ تدوین سه جریان فکری هستند: فلسفه تحلیلی، پدیدار شناسی و ساختارگرایی (لاکلو، ۱۹۹۰: ۳۴).

ارنستو لاکلا و شنتال موف، نظریه گفتمان فوکو را بسط دادند؛ آنها با به کارگیری نظریات متفکرانی چون سوسور؛ دریدا؛ بارت؛ لاکان؛ گرامشی و آلتوسر نظریه بسیار کارآمدی را شکل دادند که انسجام و قابلیت تبیین فوق‌العاده‌ای دارد. در ادامه مبانی این نظریه به اختصار تشریح می‌شود (سلطانی، ۱۳۷۷: ۱۵۶-۱۸۲).

«لاکلا و موف مفهوم گفتمان خود را از فوکو وام گرفته‌اند. گفتمان در این‌جا نظام معنایی بزرگتر از زبان است و هر گفتمان بخش‌هایی از حوزه اجتماع را در سیطره خود گرفته و به واسطه در اختیار گرفتن ذهن سوژه‌ها، به گفتارها و رفتارهای فردی و اجتماعی آنها شکل می‌دهد. مفهوم صورت‌بندی گفتمانی فوکو نیز قابل قیاس با مفهوم «مفصل‌بندی» در نظریه گفتمان لاکلا و موف است، چرا که مفصل‌بندی فرآیندی است که به واسطه آن، نشانه‌ها با هم جوش می‌خورند و یک نظام معنایی را شکل می‌دهند» (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۵۸).

به‌طور کلی می‌توان گفت هر گفتمان یک ساختار معرفتی است که در شرایطی خاص حاکم می‌شود. این ساختار متشکل از یک دال مرکزی است که پیرامون آن نشانه‌ها و مفاهیم مختلفی منظومه‌وار در گردش هستند. امروزه در روش‌شناسی گفتمانی تحلیل زمینه<sup>۱</sup> اهمیتی بیش از تحلیل متن<sup>۲</sup> یافته است.

براساس نظریه گفتمان، تمامی تحولات اجتماعی حاصل منازعات معنایی میان گفتمان‌هاست. تحلیل معنایی بدون تحلیل متن مسیر نامطمئن است که باعث افزایش ضریب خطای تحلیل‌گر می‌شود. برای نشان دادن منازعات معنایی میان گفتمان‌ها به ضرورت باید به متونی مانند مطبوعات؛ کتاب‌ها و سخنرانی‌ها مراجعه کرد (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۶۸).

1. Context  
2. Text

## تحلیل داده‌ها

تأیید یا رد فرضیه تحقیق از طریق مقایسه نتایج تحلیل دو مجموعه داده مربوط به قبل و بعد از انتخابات ۱۳۸۸ به عنوان یک نمونه مطالعاتی، امکان‌پذیر است. داده‌های تحت تحلیل بر اساس احصاء همه گزاره‌های موجود در کلیه بیانات در بازه زمانی ابتدای سال ۱۳۸۸ تا پایان بهمن ماه است. بدیهی است در این مجموعه سخنرانی‌ها، بخش‌هایی وجود دارد که راجع به انتخابات نیست بنابراین، این موارد از دایره شمول تحلیل خارج شده‌اند. بخش‌های مرتبط، کدگذاری و محورهای هر بخش از سخنان، استخراج و در قالب گزاره یا مفهوم طبقه‌بندی شده است. با نشان دادن محورها و مضامین ارائه شده در این دو حوزه زمانی و مقایسه تحلیل‌ها، می‌توان تغییرات احتمالی موجود در گفتمان را اثبات یا رد کرد.

## بیانات قبل از انتخابات ۱۳۸۸

به دلیل گستردگی مباحث تحلیلی، داده‌های ارائه شده در این بخش، مجموعه عبارات به همراه توضیحاتی محدود را شامل می‌شود که در راستای هدف تحقیقاتی مقاله، کاربرد دارند. این عبارات و مضامین بر اساس مجموع مضامین مرجح استخراج شده از بیانات و طبقه‌بندی آن‌ها به دست آمده است. شاخص‌هایی که درباره هر کدام از مؤلفه‌های مورد تأکید رهبر معظم انقلاب در بین سخنان ایشان استنتاج شده است آورده می‌شود:

جدول ۲: محورهای مستخرج از بیانات قبل از انتخابات ۱۳۸۸

مقولات	شاخص‌ها	منبع	تاریخ
اهمیت انتخابات و لزوم شناخت این اهمیت توسط مردم	باعث عظمت مردم ایران در چشم بیگانگان	بیانات در دیدار مردم سقز	۱۳۸۸/۲/۲۹
	سرنوشت مردم ایران به آن بستگی دارد	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	۱۳۸۸/۱/۱
	وسیله ای برای بالا بردن توان کشور	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	۱۳۸۸/۱/۱
	انتخابات آبروی ماست	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج و بیانات ۱۰ کار بزرگ امام	۱۳۸۸/۲/۲۲ ۱۳۸۸/۳/۱۳
	حق مردم است	بیانات چهل نکته درباره‌ی انتخابات	۱۳۸۸/۳/۶
	باعث تحکیم نظام می‌شود	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج و دیدار اعضای ستاد برگزاری مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره) با رهبر انقلاب	۱۳۸۸/۲/۲۲ ۱۳۸۸/۳/۱۱
	باعث افزایش استقامت در برابر دشمن	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	۱۳۸۸/۳/۱۴
	حضور در انتخابات باعث یس دشمن	بیانات در دیدار سران و معتمدان عشایر کردستان، بیانات در دیدار مردم بیجار و بیانات در دیدار مردم سقز	۱۳۸۸/۲/۲۴ ۱۳۸۸/۲/۲۸ ۱۳۸۸/۲/۲۹
	حضور در انتخابات باعث رشد اقتصادی و توسعه	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	۱۳۸۸/۲/۲۲
	انتخابات حساس و سرنوشت ساز	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا و بیانات در دیدار مردم بیجار	۱۳۸۸/۱/۱ ۱۳۸۸/۲/۲۸
	آزمون بزرگ	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	۱۳۸۸/۱/۱
	یک حق و در عین حال تکلیف	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	۱۳۸۸/۳/۱۴

۱۳۸۸/۱/۲۶	بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشگاه امام حسین (ع)	حساسیت دشمن روی انتخابات	دشمنی با انتخابات
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	اهداف دشمن، برگزار نشدن انتخابات و سرد برگزار شدن انتخابات	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	دلیل دشمنی با ایران قطع منافع آنها	
۱۳۸۸/۲/۹ ۱۳۸۸/۳/۶	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران چهل نکته درباره‌ی انتخابات	سعی بر خدشه‌دار نشان دادن انتخابات	
۱۳۸۸/۲/۲۳	بیانات در دیدار روحانیون و طلاب تشیع و تسنن کردستان	سعی در تظاهراتی نشان دادن انتخابات	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	سعی بر بد نام کردن انتخابات	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	سعی در ایجاد احساس تقلب	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	دشمن با حضور مردم و مردم‌سالاری مخالف است	
۱۳۸۸/۳/۶	چهل نکته درباره‌ی انتخابات	لزوم انجام انتخابات سالم	
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	مسئولان صحت انتخابات را تضمین می‌کنند	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	انتخابات ما سالم‌تر از خیلی از مدعیان دموکراسی است	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	چرا عده‌ای می‌گویند انتخابات سالم نیست	
۱۳۸۸/۳/۶	چهل نکته درباره انتخابات	انتخابات در گذشته هم سالم بوده	
۱۳۸۸/۳/۶	چهل نکته درباره انتخابات	شور و شوق و دادن شعار همراه با برقراری امنیت نشان دهنده رشد کمال و بلوغ مردم است	

۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	اعتشاش به ضرر مردم است	رفتار نامزدها
۱۳۸۸/۲/۸	گزیده بیانات رهبر انقلاب در مورد «مفاسد اقتصادی»	لزوم گوش ندادن مردم به شایعات	
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	گمانه‌زنی نکردن درباره رای رهبری و مخفی بودن رای ایشان	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	اعلام بی نظری توسط ایشان	
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	رقابت منصفانه	
۱۳۸۸/۲/۲۴	بیانات در دیدار برگزیدگان استان کردستان	عدم کتمان حقیقت	
۱۳۸۸/۲/۲۴	بیانات در دیدار برگزیدگان استان کردستان	انصاف صدق حق	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	تخریب نکردن اذهان	
۱۳۸۸/۲/۲۷	بیانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان	تکرار حرف غربی‌ها توسط نامزدها هیچ امتیازی نیست	
۱۳۸۸/۲/۲۷	بیانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان	کسانی که حرف غربی‌ها را تکرار می‌کنند مخالف هویت ایرانی اسلامی هستند	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	مناظره‌ها در چارچوب شرع	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	نباید باعث دشمنی شود	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	نگذارید به اعتشاش منجر شود	
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	انتخابات ابزار قدرت طلبی نیست	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	به طمع نینداختن دشمن	

۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	انتقادات ناصحیح از شرایط اقتصادی کشور	نگرانی و تذکر درباره‌ی تکرار مواضع دشمن در بین نامزدها و جریان‌های داخلی
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	از حالا شروع کرده‌اند به خدشه‌دار کردن. این چه منطقی است؟	
۱۳۸۸/۱/۱	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا	چرا بیخود خدشه‌دار می‌کنند، مردم را متزلزل می‌کنند، تردید ایجاد می‌کنند؟	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	از دشمن انتظاری هم جز دشمنی نیست؛ چه انتظاری هست؟ بی‌توقعی از دوستانی است که حرف دشمن را می‌زنند.	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	تکرار نکنند که این انتخابات سالم نیست	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	چرا بی‌انصافی می‌کنند، دروغ می‌گویند و ناسپاسی می‌کنند	
۱۳۸۸/۳/۶	چهل نکته درباره‌ی انتخابات	مبادا نامزدها برای راضی کردن دشمنان حرفی بر زبان آورند	
۱۳۸۸/۳/۱۴	بیانات در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)	وای به حال کسانی که نادانسته از روی غفلت حرف‌ها را تکرار می‌کنند	
۱۳۸۸/۲/۹	بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران	آنها دارند از دل مردم امید را می‌گیرند	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	به چه کسانی رأی باید داد	
۱۳۸۸/۳/۱۳	۱۰ کار بزرگ امام	لزوم آگاهی مردم در حضور و انتخاب	

۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	انتخاب صالح‌ترین	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	اکتفا نکردن به حداقل	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	ساده زیستی	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	مردمی بودن	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	کسانی که تسلیم دشمن می‌شوند	به چه کسانی نباید رای داد
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	تملق‌گوی غرب هستند	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	دشمن را به طمع می‌اندازند	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	مردم را از دین و ارزش‌ها دور می‌کنند	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	و اتحاد را از بین می‌برند	
۱۳۸۸/۲/۲۸	بیانات در دیدار مردم بیجار	اهل اشرافی‌گری هستند	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	اختیار با مردم است	آزادی مردم در انتخاب
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	نقش داشتن مردم در اداره جامعه	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	نظر مردم	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	همه‌ی نامزدها صالحند	
۱۳۸۸/۲/۲۲	بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج	به هر کس دوست دارند رأی دهند	

گزاره‌های فوق، علاوه بر نشان دادن محورها و مضامین بیانات، نشان می‌دهند سیاست جداسازی خطوط سیاسی (ضدانقلاب، بیگانگان، جریانات سیاسی درون نظام سیاسی و



معترضین) قبل از انتخابات ارائه شده است. قشر بندی و جداسازی نیروهای مختلف اجتماعی و سیاسی امری است که قبل از انتخابات مورد تأکید رهبر معظم انقلاب بوده است. ایشان در این سخنرانی‌ها، به تفکیک بین نیروهای مقابل و درون انقلاب می‌پردازند. مضامین دشمن و مردم، دو مضمونی هستند که در سخنان ایشان بیش از مضامین دیگر وجود دارد. البته چون موضوع بررسی، انتخابات است و بخش‌های مرتبط با این موضوع گردآوری شده‌اند، به طبع مضامین هم معنی یا هم راستای آن بیش از مفاهیم جدول زیر تکرار شده‌اند - به عنوان مثال مضمون انتخاب و انتخابات ۱۳۴ مورد - که به دلیل بی‌تأثیری، در تحلیل لحاظ نشده‌اند.

رهبر انقلاب با اینکه غافلان را از درون حاکمیت و نیروهای انقلاب می‌دانند اما در سخنرانی‌های ذکر شده مهم‌ترین ویژگی این گروه را تکرار سخنان و مواضع دشمنان جمهوری اسلامی ایران می‌داند و سعی دارند تا به تذکر و نصیحت و آگاهی مردم درباره این جریانات بپردازند.

به اعتقاد ایشان توده "مردم آگاه و معتقد به اسلام" هستند و "دارای بصیرت" می‌باشند. ایشان معتقد نیستند که توده مردم تحت تاثیر جریانات غافلان قرار دارد و بسیار بر نقش سرنوشت‌ساز مردم در انتخابات تأکید می‌کنند. این تأکید همواره در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است:

بنده در چند تا از پیام‌های تبریک انتخابات، این جمله را تکرار کردم: «مردم هوشمند و زمان‌شناس». این دفعه هم این تعبیر را من آوردم، هم بعضی از دفعات قبل این را ذکر کردم. علت این است که حضور مردم پای صندوق‌های رأی همیشه نشانه‌ی حضور مردم در صحنه و آگاهی آنها و رأی آنها به نظام جمهوری اسلامی تلقی می‌شده. لذا انتخابات ما از این جهت همیشه مظهر وحدت ملی و عزت ملی بوده.

بیانات در نشست دوستانه نمایندگان مسئولان اجرایی، نظارتی و کمیسیون تبلیغات انتخابات

(۱۳۸۸/۰۳/۲۶)

مقام رهبری در صورتبندی رویکردهای سیاستگذارانه و گفتمان‌های انتخاباتی به واسطه شخصیت حقیقی و حقوقی خویش از جایگاه بی‌بدیلی برخوردار است. چرا که یکی از ارکان و وظایف رهبری صیانت از جهت‌گیری‌ها و جلوگیری از تحریف ارزش‌های انقلاب است.

گفتمان مقام رهبری پیش از انتخابات بر مدار نشانه‌ها و مفاهیمی چون وحدت کلمه در مواضع اصولی و پرهیز از التهاب آفرینی، پیشرفت، خودباوری و تولید بومی علم، پرداختن به مسائل اصلی کشور، تقویت امید به آینده، زنده‌تر شدن شعارهای انقلاب و حرکت پر قدرت قطار انقلاب، ساده زیستی مسئولان و پرهیز از اشرافی‌گری و تجمل‌پرستی، عزتمندی نظام

اسلامی و ضرورت پابندی به اصول در سیاست خارجی شکل گرفت. دال برتر و هسته مرکزی این منظومه گفتمانی مقوله پیشرفت و عدالت توامان است که مبتنی بر نقشه راه جامعه اسلامی و افکارسنجی عمومی طراحی شده است.

اگر بین مشروعیت<sup>۱</sup> و فرایندهای مشروعیت‌یابی<sup>۲</sup> یک نظام سیاسی تفاوت قائل شویم، مشروعیت‌یابی یک حکومت به طور مستقیمی با ترکیب پیچیده‌ای از سیاست‌ها و رفتارها ارتباط برقرار می‌کند. به تعبیر دیگر مشروعیت حقانیت یک نظام سیاسی است که ضمن جامعه‌پذیری با یک توافق ابتدایی همراه است و مشروعیت‌یابی همان کارآمدی حکومت است.

افزایش کیفیت مردم‌سالاری و باورمندی به تاثیر آرای عمومی در تعیین اولویت‌های سیاست‌گذاری ارتباط بین کارآمدی و مشروعیت‌یابی را وسیع‌تر و سریع‌تر از گذشته کرده است. ناکارآمدی سیستم‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی یک اخلال بزرگ در مسیر مشروعیت‌یابی حکومت‌هاست.

مقام رهبری در آغازین روز سال ۸۷ ضمن تدقیق در فرهنگ سیاسی کشور و تبیین مهمترین دستاوردهای نظام اسلامی در سی سال گذشته فرمودند: "برای ورود به دهه چهارم انقلاب اسلامی، کشور نیازمند به دو شاخص بسیار مهم پیشرفت و عدالت است."

بر این اساس می‌توان گفت: گفتمان مقام رهبری در قبل از انتخابات ریاست جمهوری ۸۸ اولویت پیشرفت کشور و تحقق عدالت به منظور کاهش فشارهای اقتصادی بود و هر جریانی که می‌توانست برنامه‌های انتخاباتی و رویکردهای سیاست‌گذارانه خود را حول این گفتمان صورت‌بندی کند نقطه مرکزی دارت آرای رأی دهندگان ایرانی و مصداق حمایت‌های رهبری را هدف گرفته بود.

### بعد از انتخابات ۱۳۸۸

رهبر انقلاب در دفاع قاطعانه از رأی مردم در نماز جمعه‌ی تاریخی ۲۹ خرداد با اشاره به اختلاف سلیقه‌ی مردم و رأی دادن آنان به نامزدهای مختلف انتخابات ریاست جمهوری گفت: "در ورای همه آرای متفاوت مردم، احساس تعهد جمعی برای حفظ کشور و نظام موج می‌زند به گونه‌ای که حضور زن و مرد و پیر و جوان، اقوام و پیروان مذاهب گوناگون و برای مردم شهر و روستا، حماسه‌ای فراموش‌ناشدنی رقم زده است که برای دشمنان ایران و انقلاب، زلزله‌ای سیاسی و برای دوستان ملت ایران در سراسر جهان، جشنی واقعی و تاریخی محسوب می‌شود."

1. Legitimacy  
2. Legitimation

ایشان شرکت ۴۰ میلیون نفر در انتخابات ۲۲ خرداد را جنبش عمومی ملت برای ابراز وفاداری به امام؛ انقلاب و شهدا برشمرد و افزود: "با این حرکت عظیم، نظام اسلامی برای ادامه راه پیشرفت و سرافرازی، نفس تازه کرد و معنای حقیقی مردم‌سالاری دینی به رخ بدخواهان نظام کشیده شد" (مقام رهبری، ۲۹ خرداد ۱۳۸۸).

با نگاهی اجمالی به بیانات رهبر معظم انقلاب پس از انتخابات می‌توان سه مضمون مهم: مردم، دشمن و مخالفان را از هم متمایز کرد. در این بین دو مضمون مخالف و دشمن در ظاهر شاید معنی نزدیک به هم را در ذهن متبادر کند اما با مروری بر این بیانات می‌توان به این نتیجه رسید که به واقع این‌طور نیست و این دو مضمون از منظر ایشان در معانی مختلفی به کار برده شده است. نکته‌ای که در ابتدا باید به آن اشاره کرد این است که باید اذعان داشت مضمون مخالف در بیانات در دو معنی زیر به کار برده شده است:

#### ۱- مخالفان انقلاب

#### ۲- مخالفت انقلاب

با در نظر گرفتن این دو مضمون باید گفت: مضمون مخالف به معنی مخالفان انقلاب ۱۴ بار و مضمون مخالفت انقلاب با اشخاص، ایده‌ها و دشمنان خود ۳۸ بار تکرار شده است که نشان دهنده این نکته است که در مورد مقایسه دو مضمون دشمن به معنی دشمنی با انقلاب و مخالف به معنی مخالفت با انقلاب باید گفت که مضمون دشمن با تکرار ۱۳۹ بار از اولویت اول و مضمون مخالف با ۱۴ بار از اولویت بعدی برخوردار است.

رهبر معظم انقلاب از کسانی نام می‌برند که دانسته یا ندانسته با زبان و لغات دشمن سخن می‌گویند. ایشان در این باره می‌فرمایند:

دشمن جور دیگری حرف می‌زند. بعضی‌ها هم با همان لغت دشمن حرف می‌زنند، با همان زبان دشمن حرف می‌زنند. آیا می‌فهمند یا نمی‌فهمند؟ آن با خداست؛ اما با زبان او حرف می‌زنند.

بیانات در دیدار مردم آذربایجان در سالروز قیام ۲۹ بهمن

از این جمله می‌توان استنتاج کرد که از منظر ایشان، دشمن و کسانی که دانسته یا ندانسته با لغت دشمن سخن می‌گویند دو گروه مجزا از یکدیگرند. ایشان در ادامه سخنان خود دوباره بر این تمایز پافشاری کرده و به گونه دیگر این تمایز را نشان می‌دهد. ایشان اظهار می‌دارند:

در قضیه‌ی بیست و دوم بهمن امسال که این معجزه عظیم الهی خود را نشان داد، این حضور عظیم مردمی چشم‌ها را خیره کرد. دشمنان و مخالفان - چه مخالفان معاند، چه مخالفان غافل - جور دیگری فکر کرده بودند، نقشه دیگری طراحی کرده بودند.

## بیانات در دیدار مردم آذربایجان در سالروز قیام ۲۹ بهمن

بر این اساس با در کنار هم گذاشتن این دو بخش از سخنان رهبری که در ادامه‌ی هم و مرتبط با یکدیگر می‌باشند، گروهی که دانسته یا ندانسته حرف دشمن را تکرار می‌کنند همان مخالفان معاند و مخالفان غافل هستند. در ادامه می‌توان به این سوال پاسخ داد که وجه اشتراک و افتراق دشمن و مخالف از منظر ایشان چیست؟ آیا این دو مضمون در معنی و ویژگی‌های یکسانی در نظر گرفته شده‌اند یا خیر؟ نخست می‌توان بر روی نقاط اشتراک مخالفان و دشمنان در جریانات پس از انتخابات تأکید کرد.

جدول ۳: نقاط اشتراک مخالفان و دشمنان در جریانات پس از انتخابات

اشتراک	اهداف	گزاره‌ی مرجع
سخن گفتن با زبان دشمن	سعی در تخریب	از مدت‌ها پیش تلاش کردند، کاری کنند که حادثه‌ی بیست و دوم بهمن را که یکی از مظاهر حضور مردمی این انقلاب است، خراب کنند....
	حضور مردم در ۲۲ بهمن	انتظار داشتند در ایران جنگ داخلی بشود. بعضی هم امیدوار بودند که بتوانند چهره‌ی مخالفی علیه نظام جمهوری اسلامی در بیست و دوم بهمن نشان بدهند؛ اینجور وانمود کنند که مردم از انقلاب بریده‌اند....
	سعی در نشان دادن انحراف انقلاب	سعی می‌کنند وانمود کنند که انقلاب از راه خود منحرف شده است...

منبع: بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان؛ ۱۳۸۸/۱۱/۲۸

البته بر اساس بیانات رهبر معظم انقلاب نقاط تمایزی نیز بین مخالفان و دشمنان می‌توان ذکر کرد. از جمله این موارد، تمایز بین مخالفان و دشمنان هدف آنها از تخریب حضور مردم در ۲۲ بهمن است. ایشان در فرازی از سخنان خود می‌فرمایند:

"دشمنان و مخالفان - چه مخالفان معاند، چه مخالفان غافل - جور دیگری فکر کرده بودند، نقشه دیگری طراحی کرده بودند.... در حرف‌هایشان گفتند که روز بیست و دوم بهمن جنگ داخلی در ایران شروع خواهد شد! ببینید چه کار کرده بودند که انتظار داشتند در ایران جنگ داخلی بشود. بعضی این جور می‌گفتند، بعضی هم امیدوار بودند که بتوانند چهره مخالفی علیه نظام جمهوری اسلامی در بیست و دوم

بهمن نشان بدهند؛ اینجور وانمود کنند که مردم از انقلاب بریده‌اند....

بیانات در دیدار مردم آذربایجان در سالروز قیام ۲۹ بهمن

پس می‌توان اذعان داشت که تفاوتی که بین رفتار دشمنان و مخالفان در ۲۲ بهمن است از قرار زیر است:

**دشمنان:** ایجاد جنگ داخلی در ۲۲ بهمن

**مخالفان:** ارائه چهره‌ای مخالف از حضور مردم در حماسه ۲۲ بهمن

جدول ۴: شاخصه‌های مخالف و دشمن

ویژگی	مفهوم
رفتار از روی دشمنی رفتار از روی فهم و دانش توطئه کردن داخلی هستند	مخالف معاند
رفتار از روی نادانی رفتار از روی بی عقلی رفتار از روی غفلت القا شدن توهم به آنها محاسبه غلط بهانه دادن به دست دشمن سست عهدی با انقلاب پیروی از هوای نفس داخلی هستند	مخالف غافل
سعی در تضعیف انقلاب کمین زدن به انقلاب توطئه علیه انقلاب تضعیف انقلاب بهانه جویی برای ضربه زدن به انقلاب از مستکبرین هستند دچار توهم می‌باشند خارجی هستند	دشمن

منبع: بیانات در دیدار مردم آذربایجان در سالروز قیام ۲۹ بهمن؛ ۱۳۸۸/۱۱/۲۹

از طرفی اعتماد و اعتقاد رهبری به مردم همان‌طور که از اولویت گفتاری ایشان نیز بر می‌آید بسیار با اهمیت است. ایشان در سخنان خود نتیجه رفتار دشمنان و مخالفان را بصیرت و آگاهی بیشتر مردم عنوان می‌کنند و می‌فرمایند:

"همین حوادث موجب قدرت جمهوری اسلامی شد. اگر تا قبل از این حوادث کسی می‌خواست با استدلال به مردم اثبات کند که دشمن در کمین است، بعد از این حوادث مردم به چشم خودشان دیدند که دشمن در کمین است. و ملت ایران این جوری است؛ وقتی که دید دشمن در کمین است معطل نمی‌کند، می‌آید توی میدان". (بیانات در دیدار مردم آذربایجان در سالروز قیام ۲۹ بهمن)

ایشان در سخنرانی در جمع دانشگاهیان دانشگاه تهران در تاریخ ۱۳ بهمن، درباره وقایع پس از انتخابات سخنان مهمی را ایراد کردند. در این سخنرانی ایشان با تکیه بر غفلت نکردن از حضور دشمن، نتیجه حوادث پس از انتخابات را غفلت دانستند و اظهار داشتند که این غفلت‌ها گاهی نتیجه‌ای مانند نتیجه خیانت را با خود به همراه دارد. در این سخنرانی بر دو مفهوم علم و غفلت تأکید ویژه‌ای شده است. می‌توان دو مضمون علم و غفلت را مورد ملاحظه قرار داد.

جدول ۵: تقسیم‌بندی سه وجهی دشمن، لجوج‌ها و جاهلان و توده مردم

مفاهیم	شاخص‌ها
دشمن	ضد انقلاب؛ ایستادگی در برابر نظام اسلامی؛ مخالفت با حاکمیت اسلام؛ موافقت با سلطه‌ی امریکا، ایجاد تفرقه در بین مردم، کینه از انقلاب
لجوج‌ها و جاهلان	انجام کار ضد انقلاب؛ پیروی از هوای نفس؛ ارتباط نداشتن با توده مردم
توده‌ی مردم	رهرو اسلام و جمهوری اسلامی؛ رسیدن به عزت و استقلال در پناه اسلام؛ حفظ اتحاد با وجود علایق و تمایلات متفاوت سیاسی

منبع: بیانات در دیدار وزیر علوم و استادان دانشگاه تهران؛ ۱۳۸۸/۱۱/۱۳

همان‌طور که مشاهده می‌شود رهبر معظم انقلاب در این سخنرانی سه قشر را از یکدیگر متمایز می‌کنند. ایشان در بخشی از سخنان خود درباره نقش هر یک از این سه قشر پس از انتخابات این‌گونه می‌گویند:

به گمان من مهمترین هدف از حوادث دوران فتنه بعد از انتخابات - این چند ماه - این بود که بین آحاد ملت شکاف بیندازند؛ سعی‌شان این بود. می‌خواستند بین آحاد مردم شکاف بیندازند و نتوانستند. امروز معلوم شده است که آن کسانی که در مقابل عظمت ملت ایران در

انتخابات استاندارد، آنها بخشی از ملت نیستند؛ افرادی هستند / ضد انقلاب صریح یا کسانی که بر اثر جهالت و لجاجت خود کار ضد انقلاب را می‌کنند؛ ربطی به توده‌ی مردم ندارند. توده‌ی مردم راه خود را ادامه می‌دهد؛ راه خدا؛ اسلام و جمهوری اسلامی را، راه پیاده کردن احکام الهی را و رسیدن به عزت و استقلال در پناه اسلام را. ملت حرکتش اینجوری است... (بیانات در دیدار فرمانده و پرسنل نیروی هوایی ارتش ۱۳۸۸/۱۱/۱۹)

با کنار هم قرار دادن محورهای اصلی بیانات که از خلال روش تحلیل گفتمان و تحلیل مضمون حاصل می‌شود با قواعد و چارچوب‌ها، می‌توان ۱۲ محور مجزا را در مجموعه‌ی بیانات فهرست کرد. این موارد، در واقع هسته مرکزی گفتمان رهبر معظم انقلاب و رویکرد راهبردی ایشان در مدیریت موضوع را تشکیل می‌دهد. در ادامه این محورها تشریح شده‌اند:

تأکید بر افزایش مشارکت سیاسی؛ گفتمان‌سازی به منظور پیشگیری از انحراف؛ تحذیر از افتادن در دام دشمن؛ نقد منصفانه و سازنده مناظرات؛ پیغام خصوصی به صحنه گردانان فتنه؛ تأیید فرآیند و نتیجه انتخابات بعد از تأیید نهادهای قانونی؛ اعلام عمومی؛ اتمام حجت با سران فتنه و دعوت به رعایت قانون؛ فصل‌الخطاب بودن قانون؛ روشنگری ابعاد فتنه در مناسبت‌های مختلف برای تنویر اذهان مردم؛ راهبرد جذب حداکثر مردم و نخبگان، هشدار درباره توطئه در برابر ملت و توصیه نخبگان به عقلانیت؛ رعایت اخلاق و انضباط قانونی این دوازده محور را تشکیل می‌دهند.

با توجه به تحلیل‌های ارائه شده فوق در محورهای تحلیل گفتمان نتایج تحلیلی زیر حاصل می‌شود:

همانطور که در مقدمه ذکر شده است، اساس هدف این مطالعه تبیین توصیفی و در نهایت شخصیت‌شناسی است. با این حال، توسعه مطالعه به سطح تحلیلی، ممکن است نتایج مفیدتری را ارائه بکند که در تحلیل همه بیانات می‌توان از روش و منطق این نوع تحلیل بهره گرفت. در ادامه محورهایی از تحلیل گفتمان با موضوعیت بیانات رهبری‌اند، ارائه شده است.

### فرضیه‌ها

تحلیل محتوا و گفتمان بیانات نشان می‌دهد فرضیه‌های اساسی و زیربنایی گفتمان رهبر معظم انقلاب در جریان فتنه ۸۸؛ وجود فعالیت و تأثیر دشمنان خارجی؛ محوریت قانون و باورداشتن به مردم است. این سه محور، را می‌توان عصاره‌ی زیرساخت راهبردهای قابل احصاء از بیانه‌ها دانست. در عمل بدون لحاظ عنصر دشمن خارجی، امکان رمزگشایی از بیانات تاحد زیادی ناممکن است. در نقطه‌ی مقابل این مفهوم، ملت یا مردم مفهوم مرکزی دیگر است که بیش از کالبد جمعی مجموعه‌ای از افراد را شامل می‌شود. از این رو، بدون در نظر گرفتن باور

مقام معظم رهبری به مردم، درک بیانات ایشان ممکن نیست. دو فرض دشمنان خارجی و باور به مردم؛ فرضیات کلانی هستند که نه فقط در بیانیه‌ها راجع به فتنه ۸۸، بلکه رد آنها را می‌توان در مجموعه‌ی بیانیه‌ها رهبری به صورت آشکار یافت. محوریت قانون، کمتر در بیانیه‌ها صورت صریح به خود گرفته است. بلکه بایستی این فرضیه را در زمینه اجتماعی و سیاسی جایگاه رهبری در جامعه اسلامی و ارتباط با سایر قوا تحلیل کرد. یکی از موارد نادر تصریح بر محوریت قانون که در بیانیه‌ها ذکر شده راجع به انتخابات ۸۸ است.

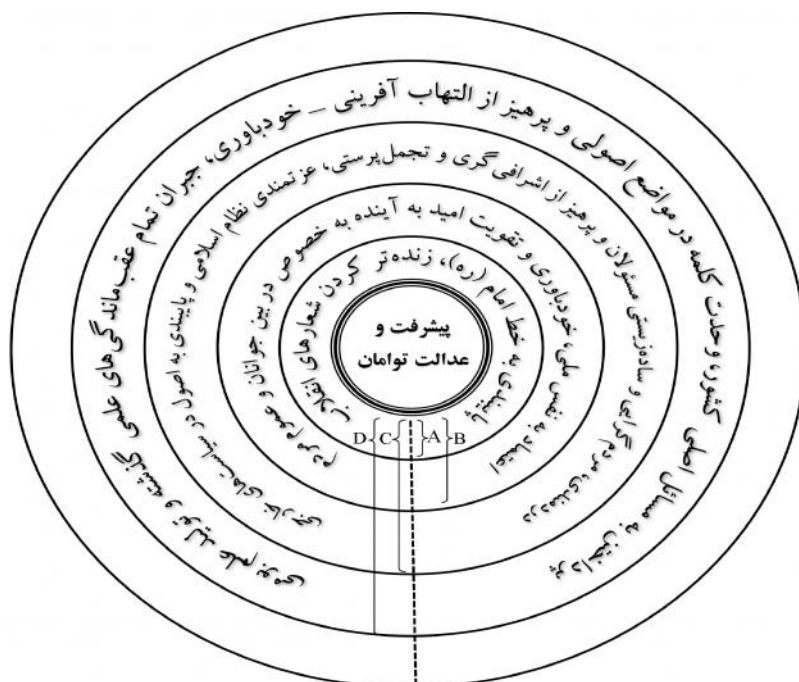
### دلالت‌های صریح و ضمنی

جهانبینی رهبر معظم انقلاب، سازوکار انقلابی دارد. در این سازوکار، صراحت در بیان و عملکرد اساس کار ایشان است. علاوه بر تأکیدی که بر این نوع رفتار دارند، اساس بیانیه‌ها را نیز نمی‌توان نمادین تلقی کرد. به‌عنوان مثال، اگر ایشان از مفهوم دشمن در بیانات استفاده می‌کنند در تصریح این مفهوم و دلالت‌های آن نیز به وضوح موضوعاتی را تبیین می‌کنند. بنابراین، هر نوع تغییری در مدلول مفهوم دشمن، در خود بیانات قابل فهم است. طرز گفتار و رفتار ایشان تفسیر و تاویل گوناگون از بیانات را تا حد زیادی ناممکن می‌کند لذا مخاطب به فهم و درکی صریح از بیانات می‌رسد.

### ارتباطات درون‌متنی و منظومه‌واری

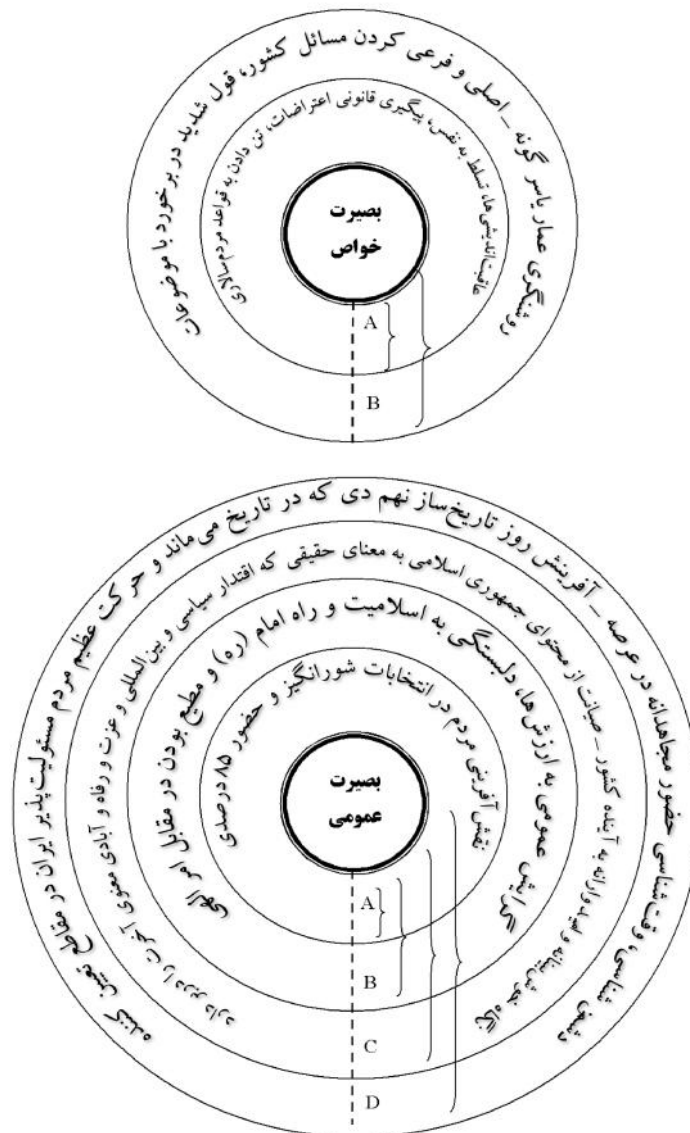
منظور از ارتباطات درون‌متنی، درک صورت‌بندی‌های درون متن به عنوان یک کل است. تصور این ارتباطات از طریق نمودارهایی که در ادامه ارائه شده است ممکن می‌شود. لازم به ذکر است که تحلیل بیانیه‌ها نشان می‌دهد؛ رهبر معظم انقلاب در انتخاب مفاهیم دقت ویژه‌ای دارند و نوعی ریشه‌یابی و ربط تاریخی را می‌توان در مفاهیم ایشان جستجو کرد. بنابراین، تأکید بر خود مفاهیم و نه تفسیر یا استفاده از واژه‌های مشابه، این ربط تاریخی و ارزش مثبت یا منفی نهفته در آن را حفظ می‌کند و استمرار می‌بخشد.





نمودار ۱: ساختار مضامین و نظام معنایی حاکم بر گفتمان مقام معظم رهبری قبل از انتخابات

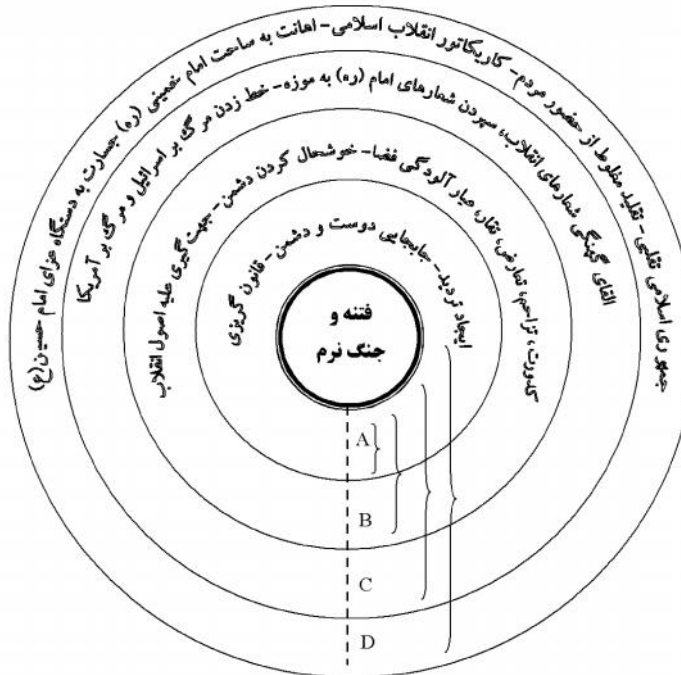
در نمودار فوق، بعد مدارهای A, B, C, D با میزان تکرار و برجسته‌سازی مضمون‌ها و نشانه‌ها نسبت عکس دارد. یعنی هرچه تکرار و تأکید بیشتر بوده بعد مسافتی مدار گفتمانی کمتر است. در تلاش برای فهم ترکیب‌بندی موجود در بیانیه‌ها، مجموعه ۵ لایه مرتبط در بیانیه‌ها قابل احصاء است که توأمان مفهوم پیشرفت و عدالت قابل طبقه‌بندی است. توجه به اصول انقلاب اسلامی و پای‌بندی به خط امام خمینی (ره) به عنوان اصل اساسی در لایه‌های این ترکیب‌بندی قابل طبقه‌بندی است. سپس، مقولات اعتماد به نفس ملی؛ خودباوری و تقویت امید به آینده در لایه بعد قرار می‌گیرد. پس از این سه لایه: دردمندی؛ مردم‌گرایی و ساده‌زیستی مسئولان و پرهیز از اشرافی‌گری و تجمل‌پرستی و همچنین عزتمندی نظام اسلامی و پای‌بندی به اصول در سیاست‌های خارجی لایه چهارم را تشکیل می‌دهد و در نهایت مجموعه محورهای جزئی‌تری قرار می‌گیرند که از نظر مفهومی در رابطه طولی با لایه‌های چهارگانه قبلی است. همچنین، در این مدل علاوه بر رابطه کل به جزء، رابطه طولی و عرضی مفاهیم نیز نشان داده شده است. به شکل ساده، می‌توان دستگاه نظری و فکری رهبری در دوره مذکور را در مدل فوق نشان داد.



نمودار ۲: ساختار مضامین و نظام معنایی حاکم بر گفتمان مقام معظم رهبری پس از انتخابات در جهت بصیرت‌افزایی

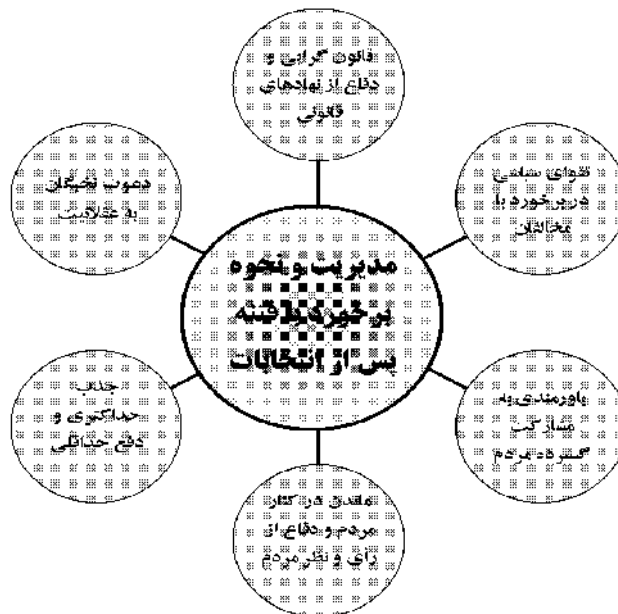
در نمودارهای فوق، لایه‌های زیرمجموعه؛ بصیرت خواص و بصیرت عمومی به تفکیک نشان داده شده است. بعد مدارهای A, B, C, D با میزان تکرار و برجسته‌سازی مضامین و نشانه‌ها نسبت عکس دارد. در اینجا نیز می‌توان به شیوه‌ای خاص، ترکیب‌بندی حاصل از بیانات را در

دو لایه برای بصیرت خواص و در چهار لایه برای بصیرت عمومی ترکیب بندی کرد.



مودار ۳: ساختار مضامین و نظام معنایی حاکم بر گفتمان مقام معظم رهبری پس از انتخابات در جهت تبیین ابعاد فتنه و جنگ نرم دشمن

لازم به تشریح نیست که محور اصلی بیانات پس از انتخابات ۱۳۸۸، حول موضوعی بود که از آن با نام جنگ نرم و فتنه یاد شد. بنابراین، مهمترین محور گفتمانی در بیانات پس از انتخابات را می توان همین محور دانست. در اینجا نیز، بعد مدارهای A, B, C, D با میزان تکرار و برجسته سازی مضامین و نشانه ها نسبت عکس دارد. همانطور که محورهای مفهومی در مدل فوق نشان می دهد، فهم فتنه و جنگ نرم با مجموعه مفاهیم سلبی در چهار لایه ای تبیین شده است که از مرکز به حاشیه، هم رابطه کل به جزء و هم رابطه طولی دارد.



نمودار ۴: شبکه مضمون و فرآیند نظام معنایی حاکم بر گفتمان مقام معظم رهبری در انتخابات دهم

پس از شناخت مختصات فتنه و جنگ نرم در بازگشت به مدیریت برخورد با فتنه، مجموعه شش محور اصلی ایجابی را شاهد هستیم که در اینجا برخلاف الگوی رابطه طولی این مفاهیم و محورها نسبت به یکدیگر رابطه عرضی دارند و این شش محور، یک کل پیچیده وابسته را تشکیل می‌دهند. منظور از کل پیچیده وابسته؛ نظامی است که با حذف هر جزء آن، کل نظام از عملکرد مطلوب بازمی‌ایستد و نوعی وابستگی متقابل بین همه اجزاء آن برقرار است. در این وضعیت نمی‌توان رابطه عام و خاص؛ کل و جزء یا طولی برای اجزاء نظام تصور کرد.

#### ارتباط متن با کارکردهای اجتماعی و فکری

رهبر معظم انقلاب را بایستی یک رهبر استراتژیست دانست. رهبران یا مدیران استراتژیست؛ قادر هستند افق‌های دوردست را ببینند و با چشم‌انداز رهبری کنند. این خصیصه ذاتی رهبران استراتژیست باعث می‌شود از یک ثبات قدم در بیان؛ روش زندگی و تفکر برخوردار شوند و بر خلاف رهبران تاکتیک محور، تغییر موضع نمی‌دهند؛ گفته‌های پیشین خود را نقض و ابطال نمی‌کنند و تحلیل روندی تفکر آنها نوعی حرکت خطی و مستقیم به سوی هدفی مشخص، متعالی و کلان را نشان می‌دهد. این وضعیت در تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب در زمینه

انتخابات نیز به وضوح با گره زدن گفتمان‌های «سیرت و صورت انقلاب اسلامی» و «عدالت و پیشرفت توأمان» قابل اثبات است. در عمل، همه بیانات رهبر معظم انقلاب را می‌توان در مسیر طرح بزرگ تمدن نوین اسلامی ایرانی درک کرد. از این رو، همه مفاهیم نوعی ارتباط نظام‌مند با این محور کلان پیدا می‌کنند. این وضعیت نشان می‌دهد بیانات را چگونه می‌توان - یا حتی باید - بر اساس شخصیت مقام معظم رهبری درک کرد. هرگونه تفسیر تاکتیکی و زمان‌مند از بیانات یا ارجاع مدلول بیانات به یک وضعیت یا موضوع مقطعی، خطر نادیده گرفته شدن فحوای بیانات در بستر طرح کلان و تفکر راهبردی و بلندمدت رهبر معظم انقلاب را ایجاد می‌کند.

### تحلیل تناقضات

بر اساس منطق ارتباط متن با زمینه و همچنین تناظر دلالت صریح و ضمنی، می‌توان دریافت که ماهیت بیانات در یک سیر تاریخی و در ارتباط با یکدیگر بیان می‌شوند. چنانچه تحلیل‌های متنی با رویکرد کلان الزامی حاصل از نگاه متعالی و بلندمدت رهبر معظم انقلاب صورت گیرند، تناقضات صوری بیانات، قابل مفصل‌بندی است. به عنوان مثال، همانطور که در تحلیل گفتمان شاهد بودیم، مدلول دشمن در بیانات در قبل و بعد از انتخابات متفاوت بودند. این تغییر لفظ، به خصوص به این دلیل که با شرح دقیق همراه هستند، با محوریت نظام اسلامی و موضع فرد یا افراد در قبال آن قابل رمزگشایی است. از آنجا که فهم کلام وابسته به تحلیل ابعاد شناختی و ادراکی گوینده است، پیش‌نیاز اساسی فهم تناقضات ظاهری درک نظام ذهنی و ترکیب‌بندی‌های فکری مقام معظم رهبری که بخش بزرگی از آن توسط تحلیل خود بیانات قابل احصاء است. علاوه بر همه اینها اساس نوع رهبری راهبری، تمایل به فقدان تناقض را بیش از هر نوع شخصیتی به صورت ذاتی تأمین می‌کند.

### الگوهای جمله

یکی از شیوه‌هایی که می‌توان به واسطه آن، جنبه‌های بارز بیانات مقام معظم رهبری را از موارد دیگر تشخیص داد؛ کاربرد فعل امر در گزاره‌ها است. هرچند که اصول قالبی که مقام معظم رهبری در تبیین استفاده می‌کنند امر و نهی صریح نیست، با این حال، کاربرد فعل‌های امری (و نهی) در معنای تاکید، بارز است. کاربرد فعل امر یا نهی همان‌طور که از گزاره‌ها برمی‌آید، نه در معنی دستوری آن، که در معنای الزام قابل تفسیر است. این ویژگی در همه بیانات مقام معظم رهبری وجود دارد. لازم به ذکر است این نتیجه‌گیری از شمارش افعال ماضی

و مستقبل به کار رفته در بیانات منتج شده است.

جدول ۶: تعداد افعال به کار رفته در زمان حال حاضر و گذشته در مجموعه بیانات قبل و بعد از انتخابات ۱۳۸۸

کاربرد افعال در بیانات	فراوانی در بیانات قبل از انتخابات	فراوانی در بیانات پس از انتخابات	فراوانی معادل شده در بیانات پس از انتخابات
افعال ماضی (بوده است، شده است)	۱۲	۸۳	۱۷
افعال مستقبل (خواهد...)	۱۸	۴۵	۹

چون کاربرد افعال دو گانه فوق در متن بسیار متفاوت است، مطالعه مفهومی بیانات این وضعیت را بهتر به اثبات می‌رساند نکته‌ای در مورد کاربرد افعال مستقبل وجود دارد که فرض تمرکز زمانی متفاوت در افعال به کار رفته در دو دوره را عمیق‌تر توضیح می‌دهد و آن این است که عموم افعال مستقبل در معنای استعانت از پروردگار و امید به فضل خداوند کریم هم به کار رفته است. فراوانی حاصل شده در جدول فوق، پس از کسر افعالی شمارش شده است که مستقیم به مسئله انتخابات مربوط نبوده‌اند بلکه به صورت دعایی یا مربوط به موضوعات دیگری بوده است.

در مقابل، در بیانات پس از انتخابات عموم گزاره‌های ارجح معطوف به گذشته هستند و همان‌طور که در تحلیل‌ها مشاهده می‌شود، معطوف به اعمالی سرزده از دو جناح دشمن و مخالف و ارائه تفسیرهایی بسیط در مورد دلایل این اعمال است. بنابراین، مشاهده می‌شود که کاربرد مضمون مخالف در بیانات قبل از انتخابات، نقطه تمرکز نبوده است (۵ مورد)، اما پس از انتخابات تغییر چشم‌گیری در کاربرد این مضمون (۵۲ مورد کلی و ۱۱ مورد پس از معادل‌سازی) ایجاد شده است.

### نتیجه‌گیری

با اتکا به رهیافت روش‌شناسانه مذکور ارزیابی و تحلیل رفتار سیاسی رهبر انقلاب در قالب تحلیل گفتمان و مضمون از نظر گذشت. همان‌طور که در مقدمه مطرح شد در این بررسی مجموعه ۳۰ سخنرانی مقام رهبری: از اولین سخنرانی روز اول فروردین سال ۱۳۸۸ در مشهد مقدس تا پایان بهمن ماه ۱۳۸۸ در دیدار جمعی از مردم آذربایجان مورد تحت تحلیل گفتمان و مضمون قرار گرفت. همه این سخنرانی‌ها حاوی دلالت‌های صریح بر انتخابات و مسائل حول آن هستند.

موضوع مهمی که از روند بررسی بیانات آشکار می‌شود این است که در بیانات قبل از

انتخابات، مدلول گزاره‌ها حالتی کلی‌تر از وضعیت پس از انتخابات دارد. به‌عنوان مثال؛ کاربرد مفهوم دشمن در قبل از انتخابات راجع به کلیتی است که به‌طور خیلی دقیق از سوی رهبر معظم انقلاب رمزگشایی نمی‌شود. در مقابل، پس از انتخابات، اول مرزبندی مشخص بین دشمن و مخالف، و دوم تشریح ویژگی‌های هر یک در بیانات، رویکرد دقیق‌تری را نشان می‌دهد.

تغییرات روندی که در سطح گفتار رخ داده است، تنها تغییرات ظاهری در بیانات را اثبات می‌کند. بنابراین پرسش اصلی تحقیق در مورد ثبات یا تغییر بنیادی در گفتمان همچنان مطرح است. روشی که در تحلیل مضمون و گفتمان برای بررسی این پرسش به کار می‌رود عبارت است از معنای صریح و ضمنی مضامین را یافتن است. یکی از رویکردهای روش‌شناسانه این تحلیل، تعیین پرتکرارترین مضامین به کار رفته در بیانات بوده است. این ایده که مضامین پرتکرار به کار رفته در بیانات در قبل و حین انتخابات از یک سو و پس از انتخابات از سوی دیگر، رویکرد کلی را به‌طور تلویحی نشان داد، می‌توان به ابعاد رویه‌ای در رویکرد پی برد.

در دو بخش تحلیل مضامین پرتکرار و محوری فهرست شده‌اند که رابطه طولی آنها با یکدیگر در قالب نمودارهایی ارائه شد. با مقایسه این مضامین، همسانی دقیقی در تنوع آنها به چشم می‌خورد. منظور از همسانی در اینجا این است که به‌طور دقیق همان مضامینی در قبل و حین انتخابات پرتکرار بوده‌اند که در پس از انتخابات پرتکرارترین‌ها را تشکیل می‌دهند. اختلاف پرتکراری مضامین، نه در تنوع خود مضامین بلکه در کثرت نسبی بین آنها مشهود است.

بر اساس استدلال فوق، از نظر مبانی تغییری در بیانات مشاهده نمی‌شود و مواضع مقام معظم رهبری قبل و حین انتخابات و پس از آن با یک رویکرد واحد ابراز و دنبال شده است و سیاست مشخص کردن خطوط سیاسی قبل و بعد از انتخابات از سوی مدیریت عالی کشور با یک رویکرد واحد دنبال شده است. تفاوت در بیانات در حدود واکاوی مسائل است و نه در شیوه مواجهه با موضوع.

برخی تغییرات ظاهری مانند تأکید بر مفهوم انقلاب اسلامی که در بیانات پس از انتخابات بیشتر مشاهده می‌شود را می‌توان به فضای سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی؛ بهمن‌ماه به‌عنوان زمینه بیانات ارجاع داد که بیشتر ذکری از مسیر انقلاب اسلامی ایران به میان می‌آید. در مجموع، این تحقیق پایایی رویکرد و گفتمان رهبر انقلاب در فرآیند یک کنش سیاسی پر دامنه در کشور را اثبات کرده است.

بر اساس برون‌داد این مقاله، می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه کرد:

۱. منشأ فقهی رویکرد، شأن کاریزماتیک و همچنین جایگاه رهبری در ساختار اجتماعی و

سیاسی، نوعی ثبات در رویکرد را برای این شخصیت فراهم می‌آورد. توجه به کدام از این سه محور در تحلیل شخصیت و بیانات ایشان اهمیت دارد.

۲. استفاده راهبردی از بیانات، بدون توجه به پایایی خطوط فکری مقام رهبری و برداشت مقطعی و مصادیقی از آن، به دلیل فقدان رویکرد کلان در تحلیل، فاقد اعتبار است و منجر به برداشت ناقص از بیانات می‌شود. این پایایی به حدی است که ساختار اجتماعی و مناسبات روزمره بر مبانی آن موثر نیست.

۳. پایایی خطوط فکری در شخصیت رهبری؛ به معنای فقدان تغییر در مصادیق نیست. از آنجا که مصادیق یا مدل‌های گفتمان، وابسته به ظرف زمان و مکان و به عبارت دیگر وابسته به زمینه و بستر است این مصادیق وضعیت سیال دارند اما ماهیت ترکیب‌بندی در بیانات همواره ساخت ثابتی را دنبال می‌کند. بنابراین تأثیر زمینه اجتماعی را می‌توان در لایه مصادیق و نه مبانی و اصول فکری رهبری جستجو کرد.

به لحاظ روش‌شناسی برای رسیدن به تحلیلی مطلوب، لازم است تحلیل گفتمان و مضمون به صورت موازی و متداخل انجام شود. این وضعیت به ویژه در تحلیل‌هایی که به نتایج راهبردی می‌انجامد، الزام خود را بیشتر نشان می‌دهد.

Archive



## منابع

## الف) فارسی

- بشیر، حسن و فرقانی، علی. (۱۳۸۸). «تحلیل گفتمان مصاحبه اری کینگ با رییس جمهوری ایران و مقایسه آن با سه رییس جمهور دیگر»، *مجله جهانی رسانه*، شماره ۸.
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۴). *اندیشه های مارکسیستی*، چاپ ششم، تهران: نشر نی.
- بشیریه، حسین. (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی سیاسی*، چاپ بیست و چهارم، تهران: نشر نی.
- سلطانی، علی اصغر. (۱۳۸۳). «گفتمان به مثابه نظریه و روش»، *فصلنامه علوم سیاسی قم*، شماره ۲۸.
- فرقانی، محمدمهدی. (۱۳۸۲). *راه درازگذار: بررسی تحول گفتمان توسعه سیاسی در ایران*. تهران: فرهنگ و اندیشه.
- فرکلاف، نورمن. (۱۳۷۹). *تحلیل انتقادی گفتمان*، (ترجمه گروه مترجمان)، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- کرایب، این. (۱۳۸۱). *نظریه‌های مدرن در جامعه‌شناسی*، ترجمه عباس مخبر، چاپ دوم تهران: نشر آگاه.
- کرایب، این، (۱۳۷۸). *نظریه‌های مدرن در جامعه‌شناسی*، ترجمه محبوبه مهاجر، تهران: انتشارات سروش.
- کسل، فیلیپ. (۱۳۸۳). *چکیده آثار گیائتر، مترجم حسن چاوشیان*، تهران: نشر ققنوس.
- لازارسفلد، پل. (۱۳۷۶). *بیش ها و گرایش های عمده در جامعه شناسی معاصر*، ترجمه غلامعباس توسلی، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- مارش، دیوید و استوکر، جری. (۱۳۹۳). *روش و نظریه در علوم سیاسی*، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، چاپ هشتم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- هوارث، دیوید. (۱۳۷۷). «نظریه گفتمان»، ترجمه علی اصغر سلطانی، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۲.
- www0khamenei.ir

## انگلیسی

- Foucault, Michel. (1972). *The Archaeology of Knowledge*, (Translated by A.Sheridan). London: Routledge.
- Laclau, Ernesto. (2015). *The Centre for Theoretical Studies in the Humanities and Social Sciences*. University of Essex <http://www.essex.co.uk/centres/theostud/papers/laclau> Philosophia: Roots of Discourse Theory.